

Günay Tümer, *Bîrûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini*,

(Ankara: Ay yıldız, 1975), 164 s.

Tarih boyunca Türkler ve İslâm dünyası Hint Alt Kıtası ile siyasi ve kültürel ilişkiler içinde olmuştur. Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda gerek Gazneli Mahmut'un yapmış olduğu seferler, gerekse Türklerin Hint'e girip devlet kurmasıyla siyasi olarak ilişkilerin güçlendirilmesi kültürel anlamda Hint'i tanıma imkânı vermiş ve böylece bu dönemde yaşamış olan düşünürler pek çok eser ortaya koymuştur. Bu dönemde yaşamış olan ve Hint düşüncesiyle Türk ve İslam düşüncesi arasında köprü kuran ilk düşünür de Harezmi bir Türk olan Bîrûnî'dir. Onun yazmış olduğu *Kitâb'üt-Tahkik ma li'l-Hind* adlı eseri Hint dinini ve kültürünü anlamamız ve tanımamız için Türk ve İslâm dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur. Fakat Bîrûnî'den sonra Hint Alt Kıtası'na Türk ve İslam dünyası gereken ilgiyi gösterememiştir. Zaman zaman birkaç çalışma yapılmış olsa da aradan geçen on asırlık boşluğu kapatmaya yetmemiştir. Bu konuya dikkat çeken Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde* adlı eserinde Bîrûnî'nin öneminden bahsederken "...Biz Harezmi bilginin kitabını, bir daha açmamak üzere kütüphanemizin tozlu raflarına atmıştık ..." şeklinde de eleştirmiştir.

Aşağıdaki satırlarda tanıtacağımız, merhum Günay Tümer Hocamız tarafından kaleme alınan *Bîrûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini* adlı çalışma, hem Bîrûnî'yi yeniden tanıtan hem de onun gözünden kendi dönemindeki diğer dinleri ve İslam dinini yakından ele alan önemli bir eserdir. Yazar bu çalışmayı yapmasının nedenini, hem çeşitli dinler üzerine araştırma yapan, edindiği bilgileri karşılaştıran ve ilmi metotlarla objektif bir biçimde değerlendirebilen az sayıdaki bilginlerden biri olması hem de onun samimi ve dindar bir Müslüman olmasına bağlar.

Yazar eserine başlamadan önce Müslümanların VII. yüzyılda gerçekleşen fetihlerle Yunan, Eski İran, Zerdüştlük, Sabiîlik, Hinduizm ve Buddizm gibi dinlerle temasa geçmeye başladığından bahseder. Daha sonra karşılaşılan ve ilişki kurulan kültürlerin ve dinlerin etkisiyle ortaya konan önemli eserlerden detaylıca bahseder (s. 1-9). Bîrûnî'nin ilim dünyasındaki önemini ve objektif bakışını göstermeye çalışan bu eser giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşur.

Eserin birinci bölümü (s. 11-61) Bîrûnî'nin nereli olduğu, nerede doğduğu, aldığı eğitimi, kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verir.

Yazar onun doğumu hakkında Yâkut İbn Ebî Usaybia'nın vermiş olduğu tarihle öğrencisi Ebu'l- Fazl es Serahsî'nin verdiği bilgiyi karşılaştırır. Ayrıca Bîrûnî'nin ilmi çalışmalarını on yedi yaşında yapmaya başladığından, ilk büyük eseri olan *El- Âsâru'l- Bâkiye'* den ve İbn Sina ile fizik, astroloji gibi konular hakkında tartıştığından bahseder. Arapça, Farsça, Rumca, İbranice ve Sanskrit bildiğinden bahseden yazar onun Hint'le nasıl temasa geçtiğinden tıp, eczacılık, felsefe ve astroloji gibi konular hakkında Sanskrit'ten Arapça'ya çeviri yaptıktan sonra Yunan kültürüne yöneldiğinden bahseder. Yazar, Bîrûnî'nin kültürleri başarılı bir şekilde birbirine aktarmasından dolayı aldığı övgülere de yer verir. İلمي kişiliği hakkında objektif, akılcı, eleştirel, araştırmacı ve karşılaştırma metoduna önem verdiğiinden birçok yerde bahsederken, bununla birlikte dini kişiliği hakkında da Bîrûnî'nin taassubu sevmediğinden, ayet-hadislere önem verdiğiinden ve bilgisinin birçok mezhep farklılıklarını kapsayacak şekilde geniş olduğundan bahseder.

İkinci bölümde (s. 63-108) Bîrûnî'nin tarih anlayışı ve metodu hakkında bilgi verirken *Tenkîhu – Tavârih, Târîhu Eyyâmi's- Sultan Mahmûd* gibi eserlerinin günümüzde mevcut olduğunu dile getirir. Onun tarih çalışmalarının önemli bir kısmını Dinler Tarihi oluşturması bakımından ayrı bir başlık altında değerlendiren yazar bu konu hakkında detaylı bilgiler verir. Yazar, mukayeseyi başarılı bir şekilde gerçekleştiren Bîrûnî'nin yapmış olduğu karşılaştırmaları; aydın-avam, çeşitli dinlerde tanrı kavramını ifade eden kelimeler, tenasüh, cennet-cehennem, melek, teslis gibi çeşitli kategorileri örneklerle destekleyerek değerlendirir.

Bîrûnî'nin diğer dinlere ve İslam'a bakışı kitabın üçüncü bölümünü oluşturur. (s. 109-142) Bu bölümde yazar Bîrûnî'nin araştırmalarını şahsi gayretiyle yapmış olduğuna dikkat çeker. Daha sonra Dinler Tarihi ile ilgili yazmış olduğu *Kitâb'üt-Tahkîk ma li'l-Hind* adlı eserinin önemini belirterek en çok üzerinde durduğu dinin Hinduizm olduğunu dile getirir ve Hinduizm'den başlayarak Bîrûnî'nin diğer dinlere nasıl baktığını ele alır. Yazar Bîrûnî'nin Hinduizm'le ilgili bilgi verirken onun aktardığı bilgilerin ağırlıklı olarak Vişnu mezhebi kaynaklı olduğuna da dikkat çeker. Bununla birlikte yazar Bîrûnî'nin Vedaları vahiy olarak gördüğünden, Hint aydını ve avamı arasında inanç farklılıkları olduğunu düşünmesinden, yeri geldiğinde Hint'i eleştirdiğinden de bahseder. Bîrûnî'nin Budizm hakkında yeterli bilgi verememesi konusunda ise yazar Sachau ile

hem fikir olduğunu dile getirir. Yazar Bîrûnî'nin Zerdüş'tü Budda gibi mütenebbi (peygamberlik iddiasında bulunan) görmesinden bahseder. Ayrıca Avesta'dan söz ettiği için içindeki bilgilerden haberdar olduğunu düşünür.

Maniheizm'den bahsederken Bîrûnî'nin Hıristiyanlıkla sık sık mukayese ettiğinden, hayvan öldürmemeleri konusunda Hintlilerden etkilenmiş olabileceğini düşünmesinden bahseder. Sâbîlik, Eski Yunan Dini ve Arap Putperestliği konusunda bilgi verirken de Bîrûnî'nin mukayeseli metodu kullanmış olduğunu çeşitli örnekler vererek göstermeye çalışır. Yazar Bîrûnî'nin Hıristiyanlıkla ilgi vermiş olduğu *el-Âsâru'l-Bâkiye* adlı eserinden bahseder. Ayrıca onun Hıristiyanlar arasında İsa'nın tabiatıyla ilgili yorum farklarını bildiğinden ve Müslümanlara yakın olan görüşün Arius'un görüşü olduğunu kabul ettiğini de belirtir. Bîrûnî'nin önemle üzerinde durduğu dinlerden biri olan Yahudilik hakkında ise onun en çok Yahudi takvimleriyle ilgilenmesinden; Tekvin, Çıkış, Levililer, Tesniye gibi bölümlerden nakiller yapmasından dolayı onun Tevrat hakkında malumat sahibi olduğundan bahseder. Bununla birlikte yazar o dönemde Hıristiyanlar arasında kullanılan *Yetmişler Çevirisi* olarak adlandırılan bir Yunanca Tevrat'ın var olduğunu bilmesine de değinir.

Son başlığı İslam'a ayıran yazar Bîrûnî'nin İslam'ı çok iyi anladığından, Tefsir, Hadis, Kelam, Tasavvuf, Felsefe, Fıkıh gibi alanlarda verilen eserleri incelemiş olduğunu dile getirir. Bîrûnî'nin dinle devletin birleşmesini beşeri hayatın en iyi şekilde gelişmesine sebep olacağı konusundaki inancından, kronolojik konuları ele alıp cetveller düzenlediğinden, İslam'da kullanılan Allah kelimesinin özel bir duruma sahip olduğunu düşünmesinden de bahseder.

Yazar çalışmanın sonuç kısmına (s. 143-144) Bîrûnî'nin farklı bir çalışma metodunun kullandığını ve bunun da anlaşılmalı olmasını ümit ederek başlar. Arkasından Bîrûnî'nin kendine has bir şekilde ilmi konuları ele almasından, bilgi çeşitliliğinin yanında bu bilgi alanlarındaki derinleşmesinden ve eşine az rastlanır bir ilim adamı olduğundan bahseder. Eser boyunca, onun iyi bir dindar Müslüman olmasını, titizlikle çalışmasını ve objektif davranmasını yeniden vurgular. O dönemin içinde sahip olduğu imkânlar çerçevesinde dinleri derinden araştırmasını bu dinler arasında benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmesinin Dinler Tarihi açısından ne denli önemli bir yere sahip olduğundan bahseder.

Bîrûnî'nin hayatı, eserleri, çalışma yöntemi ve dinlere bakışı hakkında önemli bilgiler veren bu eser hakkında birkaç şey söyleyerek yazımızı tamamlayacağız. Yazarın, çok yönlü bir bilim adamını ele almasından dolayıdır ki, Bîrûnî'nin hayatı ve kişiliği hakkında vermiş olduğu detaylı bilgiler oldukça önemlidir. Eserin yazılmış olduğu tarih göz önünde bulundurulursa, mevcut eserlerin orijinallerinin kullanılması ve oldukça ayrıntılı bir kaynakça kullanılması eseri zengin ve önemli kılmaktadır. Sonuç olarak, Bîrûnî'yi yakından tanıma imkânı vererek, onun eserlerine yönelik çalışmaların önünü açacak ve yol gösterecek nitelikte bir eserdir.

Beyza Aybike BENLİ

(Yüksek Lisans Öğrencisi,

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Emine Sonnur Özcan, Bilgi Büyücüsü Bîrûnî

(İstanbul: Ötüken, 2011), İkinci Basım, 159 s.

Ebu Reyhan el Bîrûnî hakkında, onun hayatını, bilimsel görüşlerini ve kişisel özelliklerini konu edinen “Bilgi Büyücüsü Bîrûnî” adını taşıyan eser 159 sayfadan oluşmaktadır. Eser bir önsöz ve temel olarak iki bölümü ihtiva etmektedir. Birinci bölümde Bîrûnî'nin yaşamı, ilmi kişiliği ve toplumsal konumuna dair bilgiler verilirken ikinci bölümde onun eserlerinden yapılan seçmeler verilmiştir. *Tahkîk mâ li'l- Hind/ Hindistan Tarihi, Asârü'l Bâkıye/ Eski Milletler Tarihi, Kitâbü's- Saydele fi't-Tıb Mukaddimesi ve Bîrûnî'nin İbn Sîna'ya Yöneltilmiş sorular ve İbn Sîna'nın cevapları* Bîrûnî'nin eserlerinden yapılan seçmeler kısmının içeriğini oluşturmaktadır.

Bîrûnî, eserde farklı bağlamlarda işaret edildiği üzere, bilime ve öğrenmeye karşı dur durak bilmeyen bir merak ve çalışma azmi ekseninde hayatını sürdürmüştür. Bilimsel faaliyetleri ile kişisel varlığı arasında sağlıklı bir irtibat kurarak zihinsel melekelerini tümüyle bilime adanmıştır. Bîrûnî'nin hayatı, kitabın ilk 72 sayfalık